

Rejim İstikrarının İzlek Bağımlı Açıklaması: Mısır'da Kitlesele Ayaklanmalar, Ordu ve Siyasi İktidar

Veysel Kurt

Öz: Bu çalışmanın amacı, 2011 yılından itibaren Mısır'da yaşanan siyasal değişimi, ordunun etkisini merkeze alarak açıklamaktır. Mısır'da siyasal düzenin kurucu unsuru olarak ordunun tarihsel ve merkezi rolü, Mübarek sonrası yaşanan değişim sürecini de şekillendirmiştir. Nasır döneminden itibaren ordunun siyasal düzenle ilişkisi farklı formlara bürünmüş olsa da ordunun etkisi yapısal bir değişime uğramamıştır. Bu bağlamda rejim değişimi talebi ile Ocak 2011'de başlayan kitlesele protestolar ve sonrasında yaşanan siyasal değişim bir bütün olarak süreç analizine tabi tutulacaktır. Protestoların başlangıcından Mübarek'in devrilmesine, geçiş döneminden Mursi dönemine ve nihayet askeri darbeden siyasal düzenin yeniden şekillenmesine uzanan süreçte ordunun önemli bir ağırlık merkezi teşkil ettiği açıktır. Çalışma, "izlek bağımlılık (*path dependency*)" kavramından yola çıkarak Mübarek iktidarının devrilmesi ve serbest seçimlerin gerçekleşmesine rağmen Mısır'da neden bir rejim değişimi yaşanmadığı sorusuna cevap arayacaktır.

Anahtar Kavramlar: İzlek bağımlılık, Mısır, kitlesele isyanlar, ordu, rejim istikrarı

Abstract: This study aims to explain the political change in Egypt since 2011 by focusing on the role of the army. The historical and pivotal role of the Egyptian army as the founding agency of political order in Egypt has also shaped the process of change in the post-Mubarak era. Although the relationship of the army with the political establishment has taken different forms since the Nasser era, the influence of the army has not undergone any structural change. In this context, the study examines the mass protests that started in January 2011 and demanded regime change as well as the political process in the aftermath of the uprising using the method of process tracing. The army's central role is clearly observable in the whole process, from the start of the protests, the overthrow of Mubarak, the transition period to the Morsi era, and finally the coup d'état to the reshaping of the political order. The study seeks an answer based on the concept of path dependency to the question of why no regime change has occurred in Egypt despite the overthrow of Mubarak's rule and the occurrence of free elections.

Keywords: Path dependency, Egypt, mass uprisings, military, regime stability

@ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi. veysel.kurt@medeniyet.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0003-4619-4018>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0691
insan & toplum, 2023; 13(3): 1-31.
insanvetoplum.org

Başvuru: 22.04.2022
Revizyon: 07.06.2022
Kabul: 04.07.2022
Online Basım: 10.08.2022

“Bir çevrim tamamlandı mı şimdi
Yine mi döndüm başa”

İsmet Özel

Giriş

Orta Doğu ülkelerinin egemen/bağımsız birer ulus devlet olma süreçleri çeşitli açılardan farklılık gösterse de siyasal sistemin inşa sürecinde orduların merkezi bir rol oynaması bu ülkelerin neredeyse ortak özelliğidir. Bir başka deyişle -Körfez monarşileri hariç- Arap dünyasında ülkelerin bağımsızlık sonrası siyasal oluşumları büyük oranda ordu üzerinden şekillenmiştir. Bu durum, orduların siyaset üzerinde yapısal bir etki göstermesine ve doğrudan olmasa da siyasal alanı tanzim etmesine yol açmıştır. Birçok ülkede devlet ve hükümet başkanlarının ordu kökenli olması da bu durumun somut bir göstergesidir. Siyasi ve sosyal alanlardaki dönüşüm ve taleplere rağmen bu yapısal etki farklı mekanizmalarla devam etmiştir.

Mısır da bu anlamda tipik bir örnektir. Mısır siyasal iktidarının en belirgin özelliği, 1952 Hür Subaylar darbesinden bugüne kadar ulusal ve uluslararası şartlara adaptasyon kabiliyeti/kapasitesi sayesinde temel bir değişime uğramadan devam edegelmiş olmasıdır. 1952’den 2012’ye kadar Mısır Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan General Necip, Cemal Abdünnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek asker kökenliydi. Daha önemlisi 1952’de monarşiyi deviren Hür Subaylar darbesi ile ordu, yeniden kurulan siyasal düzenin omurgasını teşkil etmiştir. Ordu siyasal alandan sivil bürokrasiye, ekonomiden hukuk alanına kadar çok geniş bir yelpazede sadece resmî olarak belirlenen yetkilerle değil informel mekanizmalarla önemli bir etki sahibi oldu. Ordunun bu etkisi, Enver Sedat’ın öncülük ettiği ve Mübarek döneminde de devam eden iç ve dış politikadaki dönüşümlere rağmen devam etmiştir.

25 Ocak 2011 tarihinde Mısır’da başlayan rejim karşıtı protestolar, 11 Şubat 2011’de Mübarek’in istifası ile sonuçlandı. Bu süreçte yaşanan birçok gelişme, ülke tarihi açısından benzersizdi. İktidar karşıtı protestolar ilk defa gerçekleşmiyordu ancak rejim değişimi talebini açıkça dile getiren, organize ve her kesimden insanın katılımıyla bu kadar geniş çaplı gösteriler ilk defa gerçekleşmekteydi. Daha önemlisi protestolar otuz yıldır iktidarda olan Mübarek iktidarının devrilmesine yol açmıştı. Bu değişim ülke siyaseti açısından oldukça yeni bir gelişmeydi. Bu tarihe kadar ordu ile siyasi iktidar arasındaki iş birliği ve rekabet sarmalı birçok meydan okumayı atlatarak düzenin istikrarını sağlamıştı.

25 Ocak protestoları ordu ile siyasi iktidar açısından da yeni bir test alanıydı. Ordu, kitlelere müdahale etmek pahasına Mübarek iktidarını korumayı mı tercih edecekti

yoksa kitlelerle birlikte hareket edip siyasal düzenin değişimini mi destekleyecekti? 25 Ocak 2011'den 3 Temmuz 2013 ve sonrasına uzanan süreçte ordu kendisini Mübarek'ten ayırıştırarak ülke siyaseti içindeki konumlanmasını korumuştur. Bu durumda bir yıllık seçilmiş sivil iktidar dönemi bir parantez olarak kalmıştır. Peki bu durum nasıl açıklanabilir?

Bu çalışma, Mısır'daki bu süreci, ordunun oynadığı belirleyici rolü merkeze alarak ve bütüncül bakarak ele almayı tercih etmektedir. Kitlesele protestolar ve Mübarek'in devrilişine rağmen 3 Temmuz darbesi ile siyasal düzenin kendini güncelleyerek yeniden üretmesini izlek bağımlı yaklaşım çerçevesinde açıklayacaktır. Çalışmanın sonraki kısımlarında öncelikle kavramsal çerçeve ortaya konulacaktır. Ardından kavramın sunduğu açılımlar takip edilerek Nasır dönemi "kritik dönemeç" olarak değerlendirilecektir. Sedat ve Mübarek dönemleri ise ordunun sahip olduğu konumlanmayı yeniden ürettiği dönemler olarak ele alınacaktır. Nihayetinde çalışmanın merkezinde yer alan 25 Ocak ve sonrasında seçimlerle sivil bir yönetimin iktidarı devralmasına rağmen siyasal düzenin neden değişmediği sorusu izlek bağımlı kavramı çerçevesinde açıklanacaktır. Bu bağlamda çalışmanın cevap aradığı sorular şunlardır:

- Mısır'da siyasal düzenin kökenleri, daha teknik bir tabirle, 'kritik dönemeci' nedir?
- Bu kritik dönemeçte bir kurum olarak ordunun konumlanması nasıl gerçekleşmiştir?
- Sonraki dönemlerde gerçekleşen çeşitli siyasi değişimler üzerindeki sınırlandırıcı etkisi nasıl olmuştur?

Kavramsal Çerçeve

Makale, tarihsel kurumsalcılık literatürü içinde yer alan "izlek bağımlılık" kavramından hareketle Mısır'da kitlesele protestolar sonucunda Mübarek iktidarının devrilmesi ve şeffaf seçimlerle yeni bir hükümet kurulmasına rağmen 3 Temmuz darbesi ile yeniden otoriter sisteme neden geri dönüldüğü sorusuna cevap aramaktadır. Kurumsalcılık; politik, sosyal ya da ekonomik değişim süreçlerinin ancak içinde gerçekleştikleri siyasal/kurumsal düzenlemeleri kavramakla anlaşılabilceğini iddia eden bir yaklaşımdır (Kalkan, 2015, s. 560). Tarihsel kurumsalcılık, siyasal değişim süreçlerinde kurumların oynadığı role odaklanır. Kurum, siyasal bütünlüğün örgütsel yapısı ya da politik-ekonominin içine gömülmüş normlar, rutinler, formel ya da informal prosedürlerdir (Hall & Taylor, 1996).

İzlek bağımlılık ise kurumların tercihleri ve politikalarını incelerken kuruluş momentlerine geri döner ve tarihsel dönüşümlerini inceler. Çünkü kurumların ilk

formu, zaman içindeki değişimlerini ve gelecekte alacakları kararları da etkiler. Başka bir deyişle dönüştürücü faktörler ya da büyük kırılmalara yol açan etkenler devreye girmediği takdirde kurumlar ve ürettikleri politikaların keskin dönüşümler yaşamadığını varsayar (Hall & Taylor, 1996). Kurumun siyasi değişim karşısındaki tavrını, kurumun kökenleri ve tarihsel dönüşümü çerçevesinde incelenmesi gerektiğini ortaya koyar.

Pierson'a (2000) göre izlek bağımlılık; "birbirini izleyen aşamalar arasındaki nedensel ilişkinin zamansal dizini" olarak tanımlanabilir. Aşamalar arasında zamana yayılmış bir nedensellik ilişkisi bulunduğu için kurum hem aktörlerin davranışlarını hem de ileride ortaya çıkabilecek opsiyonları sınırlandırmaktadır. Tarihsel kurumsalcılık bu anlamda katı bir determinizm varsayıyor gibi görünse de geçmişin izleğinde (Thelen, 1999, s. 387) kurumsal evrimin mümkün olduğunu iddia eder. Tarihsel süreç içerisinde değişim kaçınılmazdır ancak bu değişimin yönü ve derecesi kuruluş momentinde verilen kararlar tarafından şekillendirilecektir (Peters, 1999, s. 64). Söz konusu evrim, bir bakıma kurumların yeni şartlar ve politik süreçlere kendini adapte etmesi olarak da değerlendirilebilir. Bu yaklaşımda anahtar aktörlerin kritik dönemeçlerdeki tercihleri, siyasal gelişmelerin ne yöne evrileceği ve kurumsal yapının yeniden üretimi konusunda belirleyicidir (Mahoney, 2001). Makalenin kavramsal çerçevesinin daha iyi anlaşılması için kritik dönemeç, anahtar aktörler ve kurumsal yeniden üretim ifadelerinin açıklanması yerinde olacaktır.

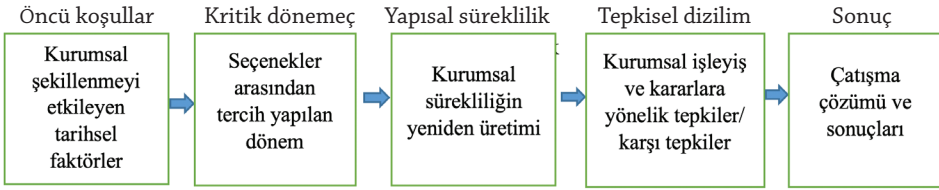
Kritik dönemeç, geleceği şekillendirebilecek tercihler arasından seçim yapıldığı anlardır. Bu durum genelde bir ülkenin siyasal değişim süreçlerinde karar alıcılar ile siyasi aktörlerin belirgin bir sonuç üretmek üzere yaptıkları tercihlerdir (Collier & Collier, 1991, s. 29). Kritik dönemeçler önemlidir çünkü kurumların yörüngesini ve geleceğini belirler, tercih anına geri dönüş oldukça zordur (Pierson, 2000). İzlek bağımlılığı çerçevesinde ise kritik dönemeç aslında kurumların kuruluş momentlerine işaret eder ve nedensel açıklamalar için bir başlangıç noktası teşkil eder (Capocchia & Kelemen, 2007, s. 342). Dolayısıyla kurumların siyasal değişimler karşısındaki tepkilerini açıklarken kuruluş momentlerine, zamansal açıdan da başlangıç noktasına dönmek gerekir (Mahoney, 2001). Anahtar aktör ise değişim süreçlerini yönlendirme, etkileme ve sonuca ulaştırma kapasitesine sahip olan kurumlar ya da siyasi figürlerdir.

Yeniden üretim ise kritik dönemeç sonrasında nedensel süreçlerin, kuruluş momentinden bağımsız olarak kurumsal varlığın devam ettirilmesidir. Başka bir deyişle kurumun tarihsel süreç içinde yeni şartlara adaptasyonudur. Aşağıdaki şemada, kurumun kuruluş momentine öncülük eden koşullardan herhangi bir dönemde ortaya çıkan değişim ya da çatışmanın olası sonuçları arasındaki ilişki resmedilmektedir (Mahoney, 2001). Buna göre tarihsel koşullar, kritik dönemeç

yani kuruluş momentine öncülük eder. Kurum bir kez belirli şartlar sonucunda oluştuktan sonra tarihsel dönüşüm sürecinde kendini yeniden üreterek varlığını devam ettirir. Olağanüstü şartlar ya da kırılmalar meydana gelmezse kurumsal refleksler de kuruluş momentine uygun bir doğrultuya sahip olur. Bu süreçte kurum çeşitli tepkilerle karşılaşır ve bunlara cevap verir; bu etkileşim ya da çatışmanın sonucunda yeni çıktılar oluşur.

Şema 1

İzlek Bağımlı Açıklamanın Analitik Yapısı.

Çalışmanın geri kalan kısmında bu kavramsal çerçeve, Mısır'da ordunun siyasal düzenle ilişkisi ve ülke siyasetindeki konumlanışını çözümlemek için uygulanacaktır. Ordunun siyasal düzen içinde başat bir rol oynamasına öncülük eden tarihsel koşullar, 1952'de gerçekleşen Hür Subaylar darbesi ve sonrasında oluşmuştur. Kritik dönemeç ise ordunun başat bir rol üstlendiği süreçtir. Özellikle 1954 sonrasında Cemal Abdünnasır'ın iktidarı kontrol ederek siyasal düzeni orduyu merkezde konumlandırarak şekillendirmiş olması, bir kurum olarak ordunun ülke siyasetindeki rolü açısından kritik dönemeci teşkil etmiştir. Sedat ve Mübarek dönemlerinde Mısır'ın iç ve dış politikasında gerçekleşen önemli dönüşümleri yönlendiren ordu, yeni şartlara adaptasyon sağlayarak başat pozisyonunu yeniden üretmiştir. Bu durum 25 Ocak gösterileri ve sonrasında da devam etmiştir. Makalenin argümanı bu arka plan çerçevesinde şekillenmektedir: Mübarek'in devrilmesi ve serbest/şeffaf seçimlerle sivil bir iktidar kurulmasına rağmen 3 Temmuz darbesi ile yeniden otoriter sisteme dönüş, ordu merkezli siyasal düzenin Nasır dönemine uzanan izlek bağımlı istikrarı ile ilgilidir. 25 Ocak öncesi ve sonrasındaki tarihsel koşullarda ordunun siyasal düzen üzerindeki başat pozisyonunda kırılmaya yol açacak bir değişimin yaşanmamış olması, orduya siyasal iktidarı yeniden kurgulama fırsatı vermiştir.

İzlek Bağımlılık Açısından Nasır'dan Mübarek'e Siyasal Düzen ve Ordu

Belirli dönemlerde kırılmalara uğrasa da 1952 Hür Subaylar darbesinden sonra Mısır'da oluşan siyasal sistemin yapısal bir dönüşüm geçirdiğini iddia etmek güçtür. Nasır'dan

Mübarek'e kadar bu yapı içindeki güç merkezlerinin aktörleri ve sistem içindeki etkileri görece olarak değişmiştir. Sistem içinde en önemli etki sahibi kurum ise ordu olmuştur. 1952'de gerçekleşen darbe aynı zamanda sistemin kurucu unsuru olmuş ve ordu bu sistemin içinde merkezî bir konuma sahip olmuştur. Sedat döneminde gerçekleşen sınırlı reform hamleleri ile dış politika ile güvenlik alanındaki dönüşüm, ordunun siyasi alandaki görünürlüğünü azaltsa da etkisini değiştirmemiştir. Mübarek döneminde ise hızla artan istihbarat ve iç güvenlik birimleri ile UDP'nin genç nesil yöneticileri tarafından yeniden yapılandırılması ve bu ekibin ekonomik bir aktör olarak ön plana çıkması, ordu ile Mübarek iktidarı arasında hem iş birliği hem de rekabete yol açmıştır. Kitlesele protestolar dolayısıyla bir tercihin eşığıne gelen ordu ise kendisini Mübarek iktidarından ayırıştırma yoluyla sistem içindeki konumunu korumak üzere hareket etmiştir.

“Kritik Dönemeç” Olarak Hür Subaylar Darbesi ve Ordu: 1952-1970

1952 Hür Subaylar darbesi özellikle de 1954 yılında Nasır'ın iktidarı bütünüyle kontrol altına alması ile yeni siyasal düzenin temel parametreleri oluşmaya başladı. İdeolojik olarak Pan-Arabizm, ekonomik açıdan merkezî planlama, rejimin ekonomik ve politik yapısını tanımlayan temel parametrelerdi. Bu yapıda yeni siyasal düzenin omurgasını oluşturan ordu, merkezî bir öneme sahipti. Daha açık ifadelerle ordu, yeni dönemde siyaset, bürokrasi ve ekonomik yapı üzerinde ciddi bir etki sahibi oldu. Mevcut statükoyu tümüyle alaşağı ederek yerine siyasi, ekonomik ve sosyal alanları kontrol eden ordunun etkisinde yeni siyasal düzen oluşturan 1952 darbesi ve özellikle 1954 sonrası değişim, Nordlinger'in hükümeti alaşağı etmekle kalmayarak rejimi domine eden ve siyasi, ekonomik ve sosyal alanları kontrol altında tutmak amacıyla mobilizasyon yapıları kuran “hükümrane darbe” kavramsallaştırmasına karşılık gelmektedir (Nordlinger, 1977, ss. 22-26). Tarihsel süreç içinde siyasal düzenin karakterinde çeşitli değişimler yaşansa da ordu söz konusu merkezî konumunu korumaya ve siyasi düzenin merkezinde yer almaya devam etmiştir. Ordunun bu dönemdeki kurucu rolü ve siyasal hayat üzerindeki ağırlığı İsrail'le süregiden savaş durumu ile ilişkilendirilmektedir (Özkoç, 2020). Ancak İsrail'le ilişkilerin normalleşmeye başladığı 1977'den sonra da ordunun siyaset üzerindeki etkisinin devam ettiği gözden kaçmamalıdır.

1952 darbesinden hemen sonra Nasır, eski düzeni tasfiye etme amacıyla aksiyon almakta gecikmedi. Bu anlamda ilk olarak ordu içinde krala bağlılığı ile bilinen, disiplinsiz, kayırılmış ya da Hür Subaylar kadrosu ile uyum göstermeyecek subaylara yönelik geniş bir tasfiye hareketi başlattı (Perlmutter, 1969, p. 69). Ayrıca bir kısmı Hür Subaylardan bir kısmı da darbeye katılmayan askerlerden oluşan 14 kişilik Devrim Komuta Konseyi'ni (DKK) kurdu. DKK, 1952 yılının sonunda General Necip'i hükümetin başına geçirdi aynı zamanda toprak reformu ile eski düzenin en önemli

bileşenlerinden biri olan büyük toprak sahiplerini tasfiye etti (Gordon, 1992, p. 67). 10 Aralık 1952'de anayasayı fesheden DKK, 17 Haziran 1953'te de bütün siyasi partilerin yasaklandığını ve anayasal demokratik bir hükümetin önünü açacak üç yıllık bir geçiş sürecinin başladığını ilan etti.

Nasır öncülüğündeki DKK, bir yandan tasfiye sürecini yürütürken öte yandan siyasal, toplumsal, ekonomik ve bürokratik alanlarda siyasal iktidarı yeniden kurmak için çabalamaktaydı. Bu anlamda atılan ilk adımlardan biri siyasal alanda Aralık 1952'de ülkenin tek siyasi yapısı olarak Özgürlük Birliği'nin kurulduğunu ilan edilmesi oldu (Beattie, 1994, s. 77). 1958'de Ulusal Birlik, 1962'de ise Arap Sosyalist Birliği adını alan bu yapı (Moore, 1974) bildik anlamda tek parti sistemini oluşturmak için kurulmamıştı. Bu yapının asıl amacı; kapatılan siyasal parti ve tasfiye edilen organizasyonların bıraktığı boşluğu doldurmak ve yeni rejime toplumsal bir destek sağlamaktı.

Yeni rejimin karakteri konusunda General Necip ile anlaşmazlık yaşayan Nasır (Vatikotis, 1991, s. 384), ordu ve diğer güvenlik kontrolünü elinde tutmanın avantajı ile Necip'i tasfiye etti (Kandil, 2014a, s. 27). Böylece Hür Subayların öncülüğünde ordunun merkezde yer aldığı yeni siyasal düzeni hızla inşa etmeye başladı. 1954'ten sonra Mısır siyasal sistemi, Nasır'ın merkezde olduğu, kurumsallaşmayı önlemeksizin (Springborg, 2006) kitleleri mobilize etmeyi başaran ve ordu mensuplarının ise önemli siyasi ve bürokratik görevleri işgal ettiği bir yapıya dönüştü.

Nasır, bürokratik alanı tanzim etmek için de ordu mensuplarını etkin bir şekilde kullandı. 1960'lı yıllardan itibaren muvazzaf ve emekli generaller kıdemli diplomatik görevler, kamuya ait işletmelerin yönetim kurulu başkanlıkları ve üyelikleri, önemli sayıda bakanlık, kültür ve medya kuruluşlarının yöneticiliklerine atandılar (Abdel-Malek, 1967). Nasır, askerî bir rejim kurmuş değildi ancak ordunun oldukça etkin olduğu bir siyasal sistem yaratmıştı. Söz konusu askerî sınıf ekonomik açıdan da orta ve üst düzey sınıfı oluşturmaktaydı. Ordu mensuplarının ağırlığı Nasır'ın iktidarda kaldığı dönem boyunca kabinelerde de açıkça görülmekteydi. 1952-1970 arasında başta kilit önemi haiz bakanlıklar olmak üzere kabinedeki asker kökenli bakanların oranı %32 ile %65 arasında değişmekteydi (Baker, 1978, ss. 48-54). Cooper da (1982) Nasır döneminde hükümetlerdeki asker kökenli bakanların sayısal ortalamasını %44 olarak ifade etmektedir. Ordunun sahip olduğu yetki ve ayrıcalıklar yalnızca siyaset ve bürokrasi ile sınırlı kalmadı, toplumsal alanın dizayn edilmesinde de rol oynadı. Bu anlamda en belirgin örnek, ASB yönetiminin 1966'da siyasal ve ekonomik açıdan sosyalist ilkeler etrafında bir örgütlenme modelini benimsediği zaman sürecin kontrolünü ordunun üstlenmiş olmasıydı (Springborg, 1989, s. 96).

Cook'un (2008, s. 27, 61) deyişi ile ordu, ekonomi, dış politika ve güvenlik ile devlet aygıtı üzerindeki etkisini milliyetçi anlatılarla besleyerek "yönetmeden hükmeden"

bir konuma sahip olmuştur. Ordunun siyasal düzenin merkezinde yer alması, Nasır'ın planlı bir şekilde gerçekleştirdiği eylemdi. Nasır, darbeden sonra kaleme aldığı eserinde 1952 Hür Subaylar darbesini ve sonrasındaki düzenlemeleri anlatırken “devrim kendi sözünü söyledi...Bu devrimi gerçekleştirebilecek olan unsur da ülkenin öncüsü olan ordu değilse kimdi” (Abdul Nasser, 1955, ss. 31-34) ifadeleriyle orduya biçtiği rolü açıklamaktadır. Ordunun siyasal sisteme bu şekilde nüfuzu, Mısır'da sonraki on yılları şekillendirecek önemli bir dönemeç noktasını teşkil etmiştir.

Sınırlı Reform ve Ordunun Yeniden Konumlanması: (1970-2011)

1967 yenilgisi Mısır için önemli bir kırılma noktası oldu. Nasır bir dizi reform gerçekleştireceğini ifade etmiş ve yenilginin faturasını ordunun başındaki Abdülhakim Amr ve ekibine keserek kendisi ve ekibini tasfiye etmiştir ayrıca ordunun üst düzey birçok ismi yargılanmış ve sembolik hafif cezalar almışlardır. Ardından Nasır, 30 Nisan Programı çerçevesinde bir dizi reforma gideceğini açıklasa da (Cook, 2008, s. 69) 1970 yılındaki ölümü nedeniyle söz konusu reformlar akim kaldı. Enver Sedat'ın hem iç siyaset hem de dış politika ve güvenlik alanlarında uygulamaya koyduğu restorasyon hamleleri, Nasırcı siyasetin terk edilmesi, siyaseti sivilleştirme, dış politikada da SSCB ekseninden çıkarak İsrail ve ABD ile yapılan anlaşmalar, o dönem Mısır için oldukça önemli değişimlerdi ve sistem içinde çeşitli aktörlerden tepki alması kaçınılmazdı. Bu yüzden Enver Sedat, Nasır döneminin güç temerküzüne dönüşen kurum ve kişilerini tasfiye etmekten çekinmedi. 1971 yılında kendisine karşı darbe planlandığı şüphesi ile (Kandil, 2014b, ss. 102-103) Arap Sosyalist Örgütü lideri Ali Sabri, İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığının başındaki Şeravi Cuma ve Savaş Bakanı Muhammed Fevzi'yi, Genelkurmay Başkanı Muhammet Sadık'ın yardımı ile görevden aldı (Hinnebusch, 1988). Bu tasfiyeler aynı zamanda 1973'ten sonra gerçekleşecek reformların önündeki olası dirençlerin de kaldırılması anlamına geliyordu.

1973'de Yom Kipur Savaşı sonucunda Süveyş Kanalı'nın doğu yakasını İsrail'den geri alan Sedat, bu kısmi zaferi politik reformların gerçekleşmesi için siyasi bir kaldırıca çevirdi. Sedat, İsrail tehdidi dolayısıyla Mısır gelirlerinin önemli bir kısmının askerî harcamalar için kullanıldığı dengesiz bir ekonomik ve mali yapının değişmesi gerektiğine inanıyordu. Sedat, “Önce Mısır” sloganı altında hem ekonomik hem de politik kısmi liberalleşmenin kapısını aralayan ve parlamenter bir hükümete dayalı yeni bir sistemi öngören bir ön rapor açıkladı. “İnfitah” olarak bilinen bu program eğitimden tarıma, ekonomiden bilime yeni bir planlama içermektedir (El-Sedat, 1974, s. 101). Siyasi alanda da çeşitli açılımlar gerçekleşti. 1976'da, merkezi temsil eden Mısır Sosyalist Arap Örgütü, sağı temsil eden Liberal Sosyalist Örgüt ve solu temsil eden Ulusal İlerlemeci Birlik İttifakı'nın oluşumuna izin verildi ve bir yıl sonra siyasi parti kurulmasına izin veren siyasi partiler kanunu çıkarıldı. 2011'de

feshedilene kadar varlığını sürdüren ve iktidar partisi olarak bilinen Ulusal Demokrat Parti (UDP) de bu dönemde kurulmuştur (Brownlee, 2007, ss. 91-92). Bu açılımlara rağmen siyasi düzenin karakterinde önemli bir değişime yol açmamış ve Kienle'ye göre (1998) bu dönemlerde gerçekleşen seçimler, formel birer süreç olmaktan öte bir işlev üstlenmemiştir.

Mali bütçeye yük oluşturduğu gerekçesi ile sübvansiyonların kaldırılması ise ciddi tepkilere yol açtı. Öğrenci, işçiler ve şehirde yaşayan işsizlerden oluşan kalabalıklar, şehir merkezlerinde devletin sembolik kurumlarına saldırmaya başladı (Baker, 1990, s. 118). "Ekmek İsyanları" olarak tarihe geçen ve yaklaşık yüz elli kişinin hayatını kaybettiği olayları polislin bastıramaması üzerine ordu birlikleri görevlendirildi (Sadat's Power Base, 1978).

Enver Sedat'ın İnfıtah ve siyasi açılım politikaları, dış politika alanına da yansıdı. 19 Kasım 1977'de İsrail'i ziyaret ederek Knesset'te konuşma yapması, Mısır dış politikası ve Arap dünyası ile ilişkiler açısından önemli bir kırılma anydı. Sedat, ordu içinden gelmişti ve ordunun onayını almadan böyle bir hamle yapması düşünülemezdi. Nitekim anonim bir metinde yer alana askerî yetkilinin ifadesine göre Genelkurmay Başkanı Gamassi ile ikinci ve üçüncü ordu komutanları başta olmak üzere birçok üst düzey generalin onayını aldığını ifade etmektedir. Aynı askerî yetkili, halk nezdinde oluşacak hoşnutsuzluk için halkın rahatsızlığının kaynağının ekonomik sebepler olduğunu, bunu ekmek isyanları sırasında gördüklerini ve halkın dış politikayı dert etmeyeceğini ifade ediyordu. Fakat meşruiyetini koruduğu süreç herhangi bir risk karşısında Sedat'ı korumaktan imtina etmeyeceklerini de ekleme ihtiyacı hissetmişti (Sadat's Power Base, 1978).

Sedat'ın ordu-siyaset bağlamındaki bir başka hamlesi de ordu içinden bürokrasi ve siyaset mekanizmasına yapılan atamaların oranını düşürmek oldu. 1967 savaşı sonrasında kurulan hükümetlerde görev alan muvazzaf ya da emekli asker sayısının oldukça düştüğü gözlemlenmektedir. Bu anlamda hükümetlerin ilk sivilleşme dalgası, 1967 savaşının hemen sonrasında başlamıştır. İkinci önemli dalga ise Sedat'ın "Al Sevrâ Al Tashihıyye (*Tashih Devrimi*)" söylemi altında başlattığı hamleyle birlikte gelmiştir. Bu hamleler ve ordunun İsrail ve ABD ile yapılan anlaşmalara destek olması, ordunun profesyonelleştğine dair yorumları beraberinde getirmiştir (Brooks, 2015, p. 14). Özellikle Genelkurmay Başkanı Gamassi, kendini politikanın dışında kalan ve profesyonel bir asker olarak (El-Gamasy, 1993) gördüğüne dair bir algı oluşturmuştur. Ancak sivil-asker ilişkilerindeki dengenin değişimi, ordunun siyasi sistem üzerindeki yapısal etkisini kırmamıştır.

Sedat döneminde kabinedeki asker kökenli bakan sayısının düşüşü 1972'den itibaren hızlanmış ve her kabinede bu oran düşmüştür (Savaş zamanında kurulması

dolayısıyla Mart 1973'te oluşan kabine savaş kabinesidir ve bu yüzden bir istisnadır). Sedat dönemi kabinelerindeki ordu kökenli bakanların oranı %9,8 ile %41 arasında değişmiş ve ortalama %25 civarında olmuştur. Nasır ve Sedat dönemleri bütün olarak karşılaştırıldığında iki dönemin bu açıdan oldukça farklılaştığı görülür. Nasır dönemi boyunca görev alan 445 bakanın 127'si yani %44'ü ordu kökenli iken Sedat dönemindeki 493 bakanın 127'si yani yaklaşık %25'i asker kökenlidir (Cooper, 1982). Sedat döneminin sonuna doğru yalnızca Savunma ve Dışişleri Bakanları asker kökenliydi (Springborg, 1987, s. 5). Siyasetin sivilleşme süreci bürokrasi alanına da yansdı. Nasır döneminde (1964'te) 26 ilden 22'sinin valisi asker kökenli iken 1980'de bu sayı 5'e kadar düştü (Ayubi, 1980, s. 351).

Enver Sedat döneminde gerçekleşen özelleştirmeler, dış politikada yaşanan kırılma ve iç siyasetteki yumuşamaya rağmen siyasi sistemin karakterinde önemli bir değişim yaşanmamıştır. Bu durumun temel sebebi de ordunun sistem içindeki konumlanmasına yol açacak kırılmaların yaşanmamış olmasıdır. Başka bir deyişle siyasi sistem, ordunun etkinliğini kırılmaya uğratacak bir dönüşüm geçirmemiştir. Ordu, yeni şartlara adaptasyon sağlayarak konumunu yeniden üretmiştir.

Rekabet/İş Birliği Sarmalında Mübarek ve Ordu: (1981-2011)

Enver Sedat'ın 6 Ekim 1981 yılında 1973 savaşının yıl dönümü kutlamaları sırasında öldürülmesinden sonra yerine kısa bir süre içinde Hava Kuvvetleri Komutanı Hüsnü Mübarek geçti. Mübarek Cumhurbaşkanlık koltuğuna ordu-siyaset ilişkileri açısından ilginç bir dönemde oturdu. Sedat suikastından sonra Mısır'ın ekonomik ve siyasi mekanizmasında yapısal değişimler gözlenmemiştir. Hinnebusch (1988, s. 298), Mübarek dönemini, açık kapı politikasının devamlılığı, yeni bir burjuvazi yaratma ve Amerika'ya bağımlı yeni ekonomik politika açısından Sedat döneminin bir devamı olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte Mübarek dönemi iki alanda Sedat döneminden farklılaşmıştır. Birincisi, Mübarek'in oğlu Cemal'e yakın olan ve Ulusal Demokratik Parti içinde etkinliği ile bilinen yeni bir sınıfın önemli ekonomik kaynaklar üzerinde kontrolü ele geçirmeye başlamasıdır (Brownlee, 2007). Cemal Mübarek'in bu görünürlüğü sonraki dönemde cumhurbaşkanlığı adayı olabileceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir (Brownlee, 2007-2008). 1952'den beri asker kökenli cumhurbaşkanları tarafından yönetilen Mısır'da sivil ve neoliberal politika taraftarı bir ismin sistem açısından nasıl sonuçlar üreteceği meçhuldü. Genelkurmay Başkanı Hüseyin Tantavi ve ordunun üst düzey komutanları, devlet kontrolünü aşındıracağı gerekçesi ile aşırı ekonomik liberalleşmeden endişe ediyorlardı. Ordunun Cemal Mübarek'e karşı takındığı ihtiyatlı tutum, Mustaqbal (*Gelecek*) isimli bir parti kurma ihtimali belirlediğinde açığa çıkmıştı (Droz-Vincent, 2009, s. 244). Amerikan büyükelçisine göre "ordu kendi çıkarlarını tehdit edeceği gerekçesi ile ekonomik

liberalleşmeye karşıydı ve devletin ekonomik alana müdahalesini savunuyordu” (NTV, 2011).

Mübarek döneminin farklılaştığı ikinci boyut ise içişleri bakanlığına bağlı birimlerin sayısında ve etkisindeki artıştır. Mübarek iktidarının ilk yıllarında silahlı kuvvetlerin üst yönetimi ile iş birliği yapması, ordu ile siyasal düzen arasındaki ilişkinin stabil bir düzlemde ilerlemesine yol açtı. Mübarek’in iktidara gelişinden 1987 yılına kadar Savunma Bakanı olarak görev yapan Abu Gazala, Mübarek iktidarının korunması açısından anahtar konumdaydı. Sahip olduğu kişisel özellikler ve uluslararası bağlantılar açısından da orduyu iktidardan özerk bir konumda tutarak güçlendirme gayretindeydi (Kandil, 2014b, s. 177). Hem kişisel ilişkilerini hem de Mısır’ın ABD ile ilişkilerini geliştirmesini fırsat bilerek, ordunun avantajlarını gözle görülür bir konuma getirdi. Mübarek 1989 yılında, ABD’li bir grup istihbaratçıyla gizli silah ticareti yaptığı gerekçesi ile (Stevenson, 1988) rakip olarak algıladığı Abu Gazala’yı görevden aldı. Abu Gazala’nın görevden alınmasından sonra göreve gelen Yusuf Sabri Abu Talib iki yıl bu görevde kaldı. 1991 yılında yerine atanan Tantavi ise 2013 yılında Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi tarafından görevden alınana kadar görevine devam etmiştir.

1990’lardan itibaren Mısır’da sayıları tam olarak bilinmeyen ve oldukça geniş yetkilerle donatılmış istihbarat ve emniyet birimleri etkin olmaya başladı (Kienle, 1998). Bu birimler ile ordu, siyasal düzen açısından tehdit olarak belirlenen kişi ve gruplara karşı iş birliği yaptı. İslamcı kimliğe sahip kişiler özellikle askerî mahkemelerde yargılandı. Rejimin İslamcı muhalefete karşı tutumu, 1993’te 1.000’den fazla kişinin ölümüyle sonuçlandı. Sayıları tam olarak bilinmeyen faili meçhul ve işkence vakaları da bu dönemde yoğunlaştı. Bu sert güvenlikçi siyaset, şiddet içermeyen muhalefeti de kapsamaya başladı (Brownlee, 2002).

Bu süreç zarfında içişleri bakanlığı ile cumhurbaşkanlığına bağlı birimler halkla doğrudan yüz yüze ve giderek orduyu arka planda bırakmaya başlamıştı. Polis sayısı 1974’te 150 bine yakınken 2002’de 1 milyonun üzerindeydi. 2009’da içişleri bakanlığı personel sayısı 1.7 milyonu aşmıştı ve bu sayının yaklaşık 500 bini merkezi güvenlik gücü, 850 binine yakını ise polis ve içişleri mensubuydu (Atacan, 2014, s. 116). Bu durum iki birimin bütçe rakamlarına da yansdı. 1990’larda oldukça düşük bir bütçeye sahip olan içişleri bakanlığı, 2005’te savunma bakanlığı ile neredeyse aynı miktarı almış; 10 yıl içinde bu örgütlerde çalışanların sayısı 1.4 milyona ulaşmıştır (International Crisis Group, 2012, s. 10). Savunma bakanlığı ile içişleri bakanlığının bütçesi karşılaştırıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır (Sayigh, 2012, s. 7).

Tablo 1

Mısır Savunma ve İçişleri Bakanlıkları Bütçeleri.

Savunma Bakanlığı Bütçesi		İçişleri Bakanlığı Bütçesi	
Dönem	Bütçe Miktarı	Dönem	Bütçe Miktarı
1997	2.6 milyar \$	1990'lar	1.0 milyar \$
2005	2.5 milyar \$	2005	2.07 milyar \$
2007	3.4 milyar \$	2008	3.6 milyar \$
2010	4.4 milyar \$	-	-
2012	4.25 milyar \$	2012	3.7 milyar \$

Mübarek büyük çoğunluğu kendisine ya da içişleri bakanlığına bağlı olan başta Muhaberat olmak üzere paramiliter gruplar ile polis ve sayısı tam olarak bilinmeyen güvenlik birimlerini geniş yetkilerle donatarak kullandı. Güvenlik birimlerinin rüşvet, yolsuzluk, keyfi uygulamalar, hesap vermeye yanaşmayan tavırları dolayısıyla çürümüşlüğü, devlet aygıtını tıkanma noktasına getirdi ve bu durum geniş halk kesimlerinde iktidara karşı bir rahatsızlık oluşturdu. Bu dönemde ordu mensuplarının sokaklarda halkla daha az karşı karşıya gelmiş olması (Dunne & Hamzawy, 2008, s. 36), ordunun olumlu bir algıya sahip olmasında rol oynadı.

Mübarek döneminde kabinelerde görev alan sivil/asker bakanların sayısı ve oranına bakıldığında (Bou Nassif, 2015, s. 262) ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 2

Asker, Polis ve Sivil Kökenli Bakan Sayısı ve Oranı.

	Asker Kökenli		Polis Kökenli		Sivil	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1981 - 1990	9 / 30	%30	11 / 30	%37	10 / 30	%33
1990 - 1999	28 / 67	%42	11 / 67	%16	28 / 67	%42
2000 - 2011	26 / 59	%44	12 / 59	%20	21 / 59	%36
Toplam	63 / 156	%40	34 / 156	%22	59 / 156	%38

Tabloya bakıldığında ordu kökenli bakanların kabinedeki oranı, Nasır dönemine göre düşük fakat Sedat dönemine göre oldukça yüksektir. Mübarek döneminin bir başka özelliği ise polis kökenli bakanların da kabinede görev almasıdır. Bu durum iki önemli unsura işaret etmektedir: Birincisi, kabinelerin güvenlik eksenli kurulmuş olmasıdır. Hem ordu hem de polis teşkilatının sivil alanı kontrol etmesinin yanında bürokrasiyi de domine ettiğinin önemli göstergesidir. İkincisi, ordu kökenli bakanlar ile polis kökenlilerin oranının bir önceki tabloda gösterilen bütçe oranlarına yakın olmasıdır. Dolayısıyla Mübarek, sivil alanı hem ordu hem de polis eliyle kontrol ederken polisin ordunun etkisini dengelemek üzere işlevsel olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte yerel yönetimlerde 2.000'den fazla ve 156 valilik görevinin 63'ünde emekli subayın görev aldığı bilinmektedir. Dahası valinin asker kökenli olmadığı yerlerde orta düzey subaylar, üst düzey bürokratik görevinde bulunmuşlardır (Bou Nassif, 2013).

Ordunun Ekonomik Yayılımı

Mısır ordusunun ekonomik alanda faaliyet göstermesi 1820'lere kadar gitse de Hür Subaylar darbesi ile birlikte yeni bir evreye girmiştir (Eğri, 2018, ss. 56-71). 1954 yılında Askeri Üretim Bakanlığının kurulması, ordunun ekonomik faaliyetlerinin kurumsallaştığı anlamına gelmektedir. Nasır'la birlikte siyasal sisteme nüfuz eden silahlı kuvvetler, ekonominin devletleştirilmesi politikası ile birlikte ekonomik alanda da etkin olmaya başlamıştır. Enver Sedat döneminde başlayan İnfıtah politikaları ise ordunun çok farklı sektörlerde çok geniş bir faaliyet alanına kavuşmasına yol açmıştır. 1975 yılında bir Arap Konsorsiyumu olarak kurulan Arap Endüstrileşme Organizasyonu (AEO) ve Ulusal Hizmet ve Üretim Organizasyonu (UHÜO) 1978 yılında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere faaliyete başlamıştır. Ancak zamanla piyasa üretimine yönelmiş ve otomotivden çocuk ürünleri endüstrisine, gıdadan inşaat sektörüne geniş bir yelpazede üretim ve pazarlama faaliyetini gösteren onlarca işletmeye sahip olmuştur. 1979'da çıkarılan 32 No'lu kanun, ordunun merkezi bütçeden bağımsız olarak ekonomik ve finansal bir yapıya sahip olmasına imkân tanımıştır (Harb, 2003).

1991 yılında IMF ile yapılan anlaşma sonrasında Mübarek, geniş çaplı bir özelleştirme hareketine girdi. Ne tam anlamıyla devlet kapitalizminin uygulanmasına ne de serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan yeni özelleştirme ve ekonomik yapılanma, generallerin yalnızca orduya ait şirketlerde değil piyasada da yöneticilik pozisyonu kazanarak yeni gelir kapısı elde etmelerinin yolunu açtı. Siyasal elit ile üst düzey subayların çıkarlarının kesişme noktaları zamanla çoğaldı ve "crony capitalism (eş-dost kapitalizmi)" olarak tabir edilen bir ekonomik tablo oluştu. Böylece siyasal

iktidar ile ordu mensupları arasında “seçmeci bir işbirliği” ortaya çıkmaktaydı. Bu iş birliği sonucunda ordu ve mensuplarının sahip olduğu yetki ve ayrıcalıklar, Mısır’ın bir “emekli generaller cumhuriyeti” (Abul Magd, 2017, s. 152) olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

Askerî-savunma sanayisi ile sınırlı kalmayarak her alanda varlık gösteren ordunun ekonomik faaliyetleri, askerî ekonomi terimini ortaya çıkarmıştır. Bu terim hem ordunun kendi kendine sağladığı ekonomik ayrıcalıklara hem de rejimin devamına ilişkin önemli bir fonksiyon üstlenmesi anlamına gelmektedir (Sayigh, 2019, s. 2). Savunma Bakanlığı’nın sahip olduğu onlarca şirketin yanında Askerî Üretim Bakanlığı’nın 20, Ulusal Hizmet ve Üretim Organizasyonu 21, Askerî Üretim Ulusal Otoritesi ve Arap Endüstrileşme Organizasyonu en az 12 şirkete sahipti ve bu şirketler hem faaliyet alanlarını hem de gelirlerini her yıl artırmaktaydı (Reuters Staff, 2018).

Askerî ekonomik yapı ayrıca ordu mensuplarının özellikle üst düzey subayların gerek görevleri sırasında gerekse emekli olduktan sonra önemli gelirlere sahip olmasına imkân tanımıştır (Sayigh, 2012, s. 7). Birçok sektörde varlık gösteren ordu işletmelerinin, Mısır ekonomisinde sahip olduğu pay Sisi tarafından %2 olarak ifade edilmişse de informal ve dolaylı etkisi tam olarak bilinmemekte ve tahminler %25 ile %60 arasında değişmektedir (Sayigh, 2019, ss. 7-8). Ordunun bu ekonomik etkinliği, rejim içindeki konumunun önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Ülkenin en büyük ekonomik oyuncusu olan ordu aynı zamanda piyasa üzerinde manipülasyon yapma kapasitesine sahip olmuştur. Ordunun Mursi döneminin sonuna doğru bu kozunu kullandığı ve kitleleri rahatsız eden ekonomik istikrarsızlıkta rol oynadığı ifade edilmektedir. Darbe sonrasında ise ordu, ekonomik avantajlarını kullanarak ve Körfez ülkeleri ile yaklaşık 20 milyar dolarlık anlaşmaya vararak bu istikrarsızlığı kısa sürede bitirmiştir. Sisi yönetiminin ekonomik koşulları iyileştirme programı, Süveyş Kanalı’nın genişletilmesi ve Yeni Kahire şehrinin inşaatı başta olmak üzere tarım, enerji ve inşaat alanında büyük projelerin gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Bu alanlarda yapılacak projelerle 2030 yılına kadar her yıl %7 ile %12 arasında bir büyüme hedeflenmektedir (Ottaway, 2015, s. 5). Bu projelerin, uluslararası ortaklıklar yoluyla tamamlanması planlansa da orduya ait şirketlerin de önemli bir rol oynaması kaçınılmazdır. Dolayısıyla ordunun ekonomi içindeki etkinliği giderek daha yapısal bir konuma evrilmektedir.

Ordunun siyasal alanda söz sahibi olması ve ekonomik genişlemesinde etkili olan bir başka faktör ise Camp David Anlaşması çerçevesinde ABD’nin Mısır’a sağladığı yardımlardır (Eğri, 2018). Yardım kalemlerine bakıldığında askerî kapsamda yapılan yardım miktarının ekonomik yardımların yaklaşık iki katı olduğu görülür.

Tablo 3

ABD'nin Mısır'a Sağladığı Yardımlar (Milyar Dolar)¹.

Yıllar	Ekonomik	Askerî	UAEY*	Toplam
1948-1997	23,2	22,35	0,27	45,82
1998	0,81	1,3	0,1	2,21
1999	0,77	1,3	0,1	2,17
2000	0,72	1,3	0,1	2,12
2001	0,69	1,3	0,1	2,09
2002	0,65	1,3	0,1	2,05
2003	0,91	1,3	0,12	2,41
2004	0,57	1,3	0,41	2,28
2005	0,53	1,29	0,12	1,94
2006	0,5	1,29	0,12	1,91
2007	0,45	1,3	0,13	1,88
2008	0,41	1,29	0,12	1,82
2009	0,25	1,3	0,13	1,68
2010	0,25	1,3	0,19	1,74
2011	0,25	1,3	0,14	1,69
2012	0,25	1,3	0,14	1,69
2013	0,24	1,23	0,17	1,64
Toplam	31,45	43,05	2,57	77,07

*UAEY: Uluslararası Askerî Eğitim ve Formasyon Yardımları

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere Mısır'da rejimin ABD ile kurduğu ilişki, dış politikasının temel faktörlerinden biridir. Bu ilişkinin özellikle ordu üzerinden yürüdüğünü göz ardı etmemek gerekir. Camp David ile İsrail-Mısır barış anlaşmasıyla perçinlenen bu ilişki, Mısır'ın ABD'ye olan bağımlılığını giderek artırmıştır. Bu durum, rejimin kendini istikrarlı bir şekilde devam ettirmesi açısından önemli olsa da orduyu rejim içinde önemli bir aktör haline getirmiştir. Nitekim 25 Ocak sürecinde

1 Yardım miktarına ilişkin rakamlar, Congressional Research Center'dan (<http://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf>) alınmış yaklaşık rakamlardır.

ABD tarafından dillendirilen “düzen içinde geçiş” sürecinin ana aktörü Mısır ordusu olmuştur. Henüz Mübarek iktidardayken 1 Şubat 2011’de Obama’nın “vatanseverlik sorumluluğu içinde davranan ve barışçı gösterilere izin veren Mısır ordusu” (The White House, 2011) ifadeleri ve ABD Dış İşleri Bakanı Kerry’nin 3 Temmuz darbesini “halkın talebinin bir sonucu” ve “demokrasinin restorasyonu” (Gordon & Fahim), 2013) olarak tanımlaması da siyaset üzerindeki etkisi dolayısıyla ABD’nin orduyla ilişkisinin mahiyetini gösteren önemli bir ipucudur.

Kitlesel Protestolar, İktidar Değişimi ve Ordu

25 Ocak 2011’de başlayan protestolara katılan kitlelerin niceliği, sosyal kompozisyonu ve mevcut iktidarlara karşı tutumu ve çok daha önemlisi Orta Doğu bağlamında bu taleplerin karşılığı göz önüne alındığında kitlelerin değişim taleplerinin bir rejim değişikliği olduğunu ifade etmek mümkündür. Rejimlerin bu talebe razı olması beklenmediğinden söz konusu talepleri boşa çıkarmak için birçok stratejiyi devreye sokmaları beklenir. Güç kullanımına karar verdiklerinde başvuracakları en önemli silahlı birim ise ordudur. Hem personel hem de sahip oldukları yetki açısından ordunun bu tür ayaklanmaları bastırmak için yeterli “kapasite”ye sahip olduğu kabul edilir. Bu noktada ordunun, muhalefeti bastırmak için söz konusu kapasitesini kullanma “isteği” (Bellin, 2004) önem taşır. Protestolar sürecinde ordunun gelişmeler karşısındaki tavrına bakıldığında belirgin bir strateji olmaksızın gelişmeleri yakından takip ederek fakat tarihsel pozisyonunu korumak üzere davrandığını ifade etmek mümkündür. 25 Ocak’tan itibaren oldukça aktif bir pozisyonda olan ordunun kitlelere müdahale etmemesi dikkat çekmiştir. 28 Ocak’tan itibaren “halkın çıkarlarının korunacağı” (Kirkpatrick, 2011) şeklindeki açıklama ise ordunun pozisyonuna dair açık bir ifade olmasa da Mübarek’i koruma güdüsüyle hareket etmeyeceği şeklinde algılanmıştır.

10 Şubat’ta SKYK, Cumhurbaşkanı Mübarek olmadan toplanmış ve “Communique No. 1” başlığıyla yayınladığı bildiri; “Mısır halkının kazanımlarını ve anavatanlarını koruma amacıyla alınacak tedbirleri belirleyen prosedürleri ucu açık bir zaman diliminde oluşturma girişimlerine başladığını ve bu doğrultuda çalışmaya devam edeceğini” (Text of Egyptian Military Communique No. 1, 2011) duyurmuştur. 11 Şubat’ta henüz Mübarek’in istifasının duyurulmasından saatler önce kamuoyuna açıklanan ikinci bildiri, ülkenin normal şartlara döndüğü anda mevcut olağanüstü halin kaldırılacağına, seçim taleplerinin yerine getirileceğine, anayasal düzenlemelerin yapılacağına ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bu düzenlemelere göre gerçekleştirileceğine dair garantileri içeren ifadeler yer almıştır (Text of Egyptian Military Communique No. 2, 2011). Bu açıklamadan hemen sonra Mübarek’in yetkilerini SKYK’ya devrederek istifa ettiği haberi geldi. Ardından gelen bildirimlerde

SKYK'nın yönetimi devraldığı ve yeni bir siyasal sistemin inşa edileceğine dair ifadeler yer aldı (Text of Egyptian Military Communique No. 4, 2011). Son bildiri ile anayasa askıya alınmış ve hem yasama hem de şura meclisi feshedilmişti. Ordu geçiş süreci için 6 ay (15 Ağustos 2011'e kadar ya da cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri yapılana kadar) idareyi ele alacak, anayasa düzenlemeleri için bir komisyon oluşturulacak, geçiş sürecinde kanun yapma yetkisine sahip olacaktı (Text of Egyptian Military Communique No. 5, 2011). Böylece geçiş süreci de zaten siyaseti önemli ölçüde baskılayan ordunun yetkilerini artırarak elde ettiği hâkim konumun gölgesinde gerçekleşecekti.

Ordunun protestolar karşısında kendisini Mübarek iktidarından ayrıştırarak (Holmes & Koehler, 2020) tarihsel konumunu koruyacak bir adım attığı ifade edilmektedir. Ordunun bu tavrı birçok yorumcu ve araştırmacı tarafından bir "iktidara ihanet" olarak nitelendirilmiştir. Hâlbuki protestoların başladığı andan itibaren 3 Temmuz darbesi ve sonrası süreç bir bütün olarak değerlendirildiğinde ordunun siyasal düzeni ve bu düzen içindeki konumunu korumak üzere hareket ettiği görülecektir. Bu açıdan bakıldığında yönetime geçici süreliğine el koyarken ordunun vadettiği birçok açılımı yerine getirmemesi sürpriz olmamıştır. Örneğin; olağanüstü hal kaldırılmadı, seçimler zamanında yapılmadı. Askerî mahkemeler sivilleri yargılamaya devam etti, orduya bağlı kritik güvenlik birimleri güçlendirildi, ordunun hâkim olmadığı birimlerin ise üst düzey yöneticileri değiştirilerek kontrol altına alındı. SKYK, mevcut durumdan rahatsız olan sendika, akademi ile sivil toplum kuruluşları gibi çevrelerden yönetimin bir an önce sivillere devredilmesine dair talepleri göz ardı etti (Springborg, 2011). Hatta gerekli gördüğünde bu taleplerle ortaya çıkan gösterileri de bastırmaktan geri durmadı.

Bu veriler ışığında, 2012 yılında gerçekleşen seçimlerin SKYK'nın gölgesinde gerçekleştiği ifade edilebilir. Dahası anayasa taslağının oluşturulma sürecine aktif bir şekilde katılan SKYK, pozisyonunu garanti altına çabası göstermiş ve başarılı olmuştur (Stilt, 2012). Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Muhammed Mursi kazandı, Meclis'te de iktidar partisi olarak işlev gören UDP dışında ve sivil inisiyatiflerle kurulan yeni siyasi partiler de yer aldı. Dahası Mursi, kısa süre içinde Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı, İstihbarat Başkanı, İçişleri Bakanı ve üst düzey birçok asker, istihbarat ve İç İşleri mensubu bürokratı görevden aldı. En önemli hamlelerinden biri de SKYK'nın kontrolünde ilan edilen Anayasal Deklarasyonu askıya almasıydı (Brooks, 2015).

Yeni siyasi kompozisyon ve Mursi'nin güvenlik sektörüne yönelik müdahaleleri, sivil yönetimin yeni siyasal düzende ağırlık merkezine sahip olacağına dair beklenti oluşturdu ancak bu beklentiler 3 Temmuz darbesi ile boşa çıktı. Dahası darbe sürecinde ve sonrasındaki uygulamalarla geleneksel siyasal sistem yeniden güncellenerek

uluslararası şartlara yeniden adapte oldu. Başka bir deyişle Mübarek iktidarına karşı ayaklanmaların başladığı andan 3 Temmuz askeri darbesine kadar geçen süreç bir bütün olarak değerlendirildiğinde ordunun başat bir pozisyona sahip olduğu siyasal düzenin korunmasına yönelik bir motivasyonla hareket ettiği görülmektedir. Ordunun siyasal sistemi domine ettiği bir ülkede sistem değişimi ancak ordunun da razı olduğu bir formülle söz konusu olabilirdi. Hâlbuki koalisyonla oluşmuş bir hükümet ve halk tarafından seçilmesine rağmen meşruiyeti bilerek tartışma konusu yapılan bir cumhurbaşkanı tarafından orduya rağmen bir sistem değişiminin mümkün olmadığı da ortaya çıkmış oldu.

3 Temmuz Darbesi ve Siyasal Sistemin Yeniden Üretimi

3 Temmuz darbesi yalnızca mevcut iktidarı devirmekle kalmamış, ordunun merkezde olduğu siyasal sistemin, kurulduğu momente uygun olarak yeniden üretildiği bir dönüm noktası olmuştur. Dahası darbe sürecinde hükümet karşıtı gerçekleşen protesto gösterileri, ordunun toplumsal tabanı gibi sunuldu. Makalenin dayandığı kavramlarla ifade etmek gerekirse tarihsel patikası doğrultusunda sistemin kendisi ve ordunun sistem içindeki konumu yeniden güncellenmiş oldu. Darbe sonrasında gerçekleşen anayasal değişiklikler de ordunun başta güvenlik ve dış politika alanındaki etkinliğini garanti altına aldı. Dolayısıyla 3 Temmuz darbesi, Mısır'da iktidarın Müslüman Kardeşler'i tasfiyesi ile sınırlandırılmaz. Kaldı ki Müslüman Kardeşler ile devlet ilişkisi yalnızca 3 Temmuz darbe süreci ve sonrasındaki gelişmelerle değerlendirilemeyecek kadar uzun ve karmaşık bir mahiyete sahiptir (Mercan, 2020).

3 Temmuz darbesinden sonra cumhurbaşkanlığı makamına eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur geçici olarak atansa da kritik konularda karar veren SKYK idi. İlk iş olarak 2012 Anayasası yürürlükten kaldırıldı, çoğu Mübarek döneminde etkin olan hukukçu ve üst düzey bürokrattan oluşan 50 kişilik yeni bir Anayasa Komitesi oluşturuldu. Aralık 2013'te Anayasa'nın yazımı tamamlandı ve 2014 başında yürürlüğe girdi.

Tablo 4

Mısır'da Orduya İlişkin Anayasal Düzenlemeler.

1971 Anayasası	2012 Anayasası	2014 Anayasası
Savunma Bakanı		
Askerî ve sivil görevlilerin atanması, büyükelçilerin görevlendirilmesi ve görevden alınmaları cumhurbaşkanının yetkisindedir.	Askerî ve sivil görevlilerin atanması, büyükelçilerin görevlendirilmesi ve görevden alınmaları cumhurbaşkanının yetkisindedir. Savunma bakanı aynı zamanda genelkurmay başkanıdır. Ordu kadrolarından atanır.	Askerî ve sivil görevlilerin atanması, büyükelçilerin görevlendirilmesi ve görevden alınmaları yetkisi cumhurbaşkanındadır. Savunma bakanı, genelkurmay başkanıdır. Ordu kadrolarından atanır. Savunma Bakanı, SKYK'nın onayıyla atanır. Bu madde anayasanın kabulünden itibaren 2 cumhurbaşkanlığı dönemi için geçerlidir.
Askerî Bütçe		
	Üyelerinin çoğunluğu sivil olmak üzere bir Ulusal Savunma Konseyi kurulur. Bu konsey ülke güvenliğine ve bütçesine dair metotlar geliştirmek ve bunları denetlemek amacını taşımaktadır.	Üyelerinin çoğunluğu ordu personeli olmak üzere bir Ulusal Savunma Konseyi kurulur. Konsey, ülke güvenliğine ve bütçesine dair metotlar geliştirmek ve bunları denetlemek amacını taşır. Ordu bütçesine karar verecek olan kuruldan gelen öneri, meclis tarafından tek bir rakam olarak kabul edilmelidir.

Askerî Yargılamalar		
Askerî yargılamalar bu anayasanın tanımladığı durumlara yönelik olarak kanunlarla düzenlenir.	Askerî yargılama silahlı kuvvetlerle ilgili hukuk dışlıklar için kullanılabilir. Siviller, silahlı kuvvetlere karşı işlenen suçlar haricinde askerî mahkemelerce yargılanamazlar.	Askerî yargılamalar, silahlı kuvvetlerle ilgili hukuk dışlıklarda geçerlidir. Siviller de askerî mahkemelerde yargılanabilir. Her türlü askerî kurum ve onlarla bağlantılı birimlere yönelik suç teşkil eden doğrudan saldırılar, askerî mühimmatlara, belgelere, sivil ve askerî personele yönelik suç işleyen siviller, askerî mahkemede yargılanabilir.
Ulusal Savunma Konseyi (USK)		
Cumhurbaşkanının başkanlığını yürüttüğü USK, güvenlik ve savunma konusunda belirgin bir etkinliğe sahiptir.	Ordu, USK'yı domine edecek düzeyde 15 üye ile temsil edilmiştir. Askerî bütçe görüşmelerinde başkan, konseye danışmadan ve halk meclisinden onay almadan bu konuda karar alamaz.	USK, 14 ordu mensubu tarafından açıkça domine edilmiştir. USK askerî bütçe konusunu görüşür. Ayrıca ordu yönetimi, ulusal güvenlik, savaş ilanı ve yurt dışına asker gönderme konularında USK'ya danışmadan karar alınamaz.

Tablodan (Brooks, 2015; Carnegie Endowment for International Peace, 2021) anlaşılacağı üzere 2014 Anayasası ordu yetki ve ayrıcalıklarını artırmıştır. USK'daki asker sayısı azalmasına rağmen ordunun kurum içindeki etkinliği ve yönetime karşı özerkliği artmıştır. 2014 Anayasası ile ordu bütçesi üzerindeki meclis denetimi azaltılmış ve olağanüstü hal durumunun en önemli unsurlarından biri olan sivillere yönelik askerî yargılamalar kolaylaştırılmıştır. Sivillerin yargılanması konusunda tanınan anayasal haklara dayanarak Cumhurbaşkanı Sisi, Sina'da 22 askerin öldüğü terör saldırısı sonrasında 27 Ekim 2014'te, devlet ve kamu mallarının korunması için orduya yetki veren 136 No'lu kararnameyi yayınlamıştır. Bu kararname sonrasında

bir yıl içinde 7 binden fazla sivil, askerî mahkemelerde yargılanmıştır (Aziz, 2016). İlgili kararname, bir terör saldırısı sonrasında yayınlanmış olsa da yalnızca terörizmin önlenmesi için kullanılmadığını ve muhaliflerin yargılanmasına teşmil edildiğini göstermektedir.

Savunma bakanının asker olma şartı ve daha sonrasında SKYK onayı şartının getirilmesi, ordunun vesayetini tahkim eden en önemli unsur olarak dikkat çekmektedir. Dahası bu durum, savunma bakanını asker kökenli olsun ya da olmasın cumhurbaşkanına karşı daha özerk bir konuma taşımıştır. Bununla birlikte Sisi seçildikten sonra meclis seçimleri gerçekleşmeden önce 300'den fazla Başkanlık Kararnamesi imzalamıştır (Brooks, 2015, s. 25). 2014'te gerçekleşen seçimlerde, 71 emekli general ve polis meclise girerken diğer üyeler de rejim destekçisi sayılabilecek partilerden seçildiğinden (Völkel, 2017) meclisin kendisi yeni siyasal düzenin bir parçası haline gelmiştir. Darbe sonrasında ordunun yönetim ve bürokrasi alanlarına nüfuzu da kaldığı yerden devam etmiştir. Kabinede teknokrat isimlere yer verilirken yeni atanan vali ve yerel yöneticilerin önemli bir kısmı asker ya da polis kökenli olmuştur (Uzun & Elerian, 2019, s. 668).

Orduya ilişkin anayasal düzenlemeler bağlamında 1971'den 2014 Anayasası'na gelinen süreçte bir süreklilik olduğu ve ordunun siyasal alanda sahip olduğu yetki ve ayrıcalıkların daha da arttığı ifade edilebilir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015; Özkoç, 2020). Dikkat edilmesi gereken nokta, Mursi döneminde oluşturulan 2012 Anayasasında bile ordunun anayasal kazanımlarının önemli ölçüde zayıflamadığıdır. Mübarek sonrası on altı aylık geçiş süreci SKYK tarafından kontrol edilmiş ve ordunun sahip olduğu yetki ve kontrol alanının korunması sağlanmıştır. Darbe sonrasında 2014 yılında oluşturulan anayasa ise bu kazanımları daha da genişleterek tahkim etmiştir.

Sonuç

Mısır'da 2011 yılının başından itibaren yaşanan gelişmeler, epigraftaki mısraların işaret ettiği gibi siyasal düzen bağlamında bir çevrimin tamamlandığı hissiyatını uyandırmaktadır. Ülke tarihinde görülmemiş protestolar, otuz yıldır ülkeyi yöneten ve kemikleşmiş bir iktidara sahip olan Mübarek'in görevi bırakması, ilk defa gerçekleşen seçimlerle sivil bir yönetimin iktidarı devralması, ülkenin siyasal düzeninin toplumsal talepler bağlamında şekillenmeye başladığı yönünde bir sürece işaret etmekteydi. Ancak 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen askerî darbe, basit bir iktidar değişiminden öte söz konusu süreci boşa çıkaran ve Mısır'da siyasal düzenin sahip olduğu kökenler bakımından yeniden inşa edildiği bir dönüm noktası olmuştur.

Bu çalışma, 2011'de Mısır'da başlayan devrimsel değişim sürecinin iktidarı devirmesine rağmen siyasal düzenin 3 Temmuz darbesi ile yeniden eski formatına

dönmesine sebep olan koşulları, ordunun ülke siyasetinde sahip olduğu konum açısından incelemiştir. İzlek bağımlılık kavramı, çalışmanın kalkış noktası ve çerçevesini oluşturmuştur. Bu kavram, siyasal gelişmeleri sahip oldukları kökensel koşullar başka bir deyişle kurucu momentine bağlı kalarak yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Kavramın pratik faydası ise tarihsel süreci belli bir noktada başlatmasıdır. Mısır siyasal düzeni ve ordunun sahip olduğu rol açısından bu tarih ise Hür Subaylar darbesinin gerçekleştiği 1952'dir. Çalışma, 2011 yılında Mısır'da başlayan değişim sürecini bu bağlamda ele almış ve mevcut siyasal iktidarın neden değişmediği sorusunu, şekillendiği tarihsel dönemi ordunun merkezi konumunu baz alarak cevaplamıştır.

1952'de gerçekleşen Hür Subaylar darbesi sonrasında oluşan siyasal düzenin, mevcut iktidarın kurucu dönemi olduğu ve ordunun bu yapının merkezinde olduğu gerçeği makalenin argümanının temelinde yatmaktadır. Ordunun bu konumu ve tarihsel süreç içinde değişen koşullara göre kendini yeniden üretmesi, siyasal düzenin değişimi açısından hayati bir öneme sahip olmuştur. Ordunun bürokrasi, ekonomi, sosyal hareketler ve siyaset üzerindeki etkisinin anayasal garantiler ve yasal ayrıcalıklarla birleşmesi, orduyu sahip olması gereken bir güvenlik kurumunun ötesine taşımıştır.

Enver Sedat döneminde İnfıtah politikası ile iç siyaset, dış politika ve güvenlik yaklaşımında gerçekleşen değişimler, ordunun siyaset ve bürokrasi alanındaki görünürlüğünü kısmen azaltsa da tarihsel pozisyonunda yapısal değişime yol açacak düzeyde bir farklılık yaratmamıştır. Dahası bu dönemde ordu, ekonomik bir aktör olmaya başlamıştır. Mübarek dönemi ise ordunun siyasal ve ekonomik bağlamdaki etkinliğinin önceki dönemlere nazaran çok daha fazla arttığı bir dönem olmuştur. Bununla birlikte Mübarek, istihbarat ve içişleri bakanlığına bağlı güvenlik birimlerini de siyaseti etkileyecek bir konumda tutmuştur. Ayrıca Ulusal Demokratik Parti'yi iktidarın siyasi meşruiyeti için dizayn ederken yeni nesil yöneticilerinin de yeni bir ekonomik sınıf olarak ortaya çıkmasına imkân tanımıştır. Bu koşullar ordunun Mübarek iktidarı ile ittifak/rekabet sarmalında bir ilişki yürütmesine neden olmuştur.

2011'de rejim değişimi talebi ile ortaya çıkan kitlesel protestolar karşısında ordu, Mübarek'in devrilmesine göz yummak ile kitleleri bastırma pahasına Mübarek iktidarının korunması bağlamında bir seçimin eşiğine gelmiştir. Ordu birinci seçeneği tercih etmiş fakat ilerleyen süreçte kapsamlı bir rejim değişiminin de önüne geçmiştir. Geçiş sürecini yönetmesi ve sahip olduğu konumu koruyacak anayasal ve yasal önlemler alması, bu anlamda önemli bir gösterge olmuştur. 3 Temmuz darbesi öncesi Mursi yönetimine karşı kitleleri mobilize etme ile ekonomik manipülasyon uygulama kapasitesi, iktidar değişimine rağmen ordunun ülke siyasetinde sahip olduğu konumunu koruması anlamına gelmektedir.

Bu durum yukarıda özetlenen tarihsel süreçte ordunun siyasal sistem içindeki konumunun yapısal etkisine işaret etmektedir. İzlek bağımlılığı kavramının işaret ettiği üzere bu yapısal etkinin değişmediği bir denklemde, siyasal değişim beklentisi gerçekçi değildir. Bu yaklaşım, değişimin imkânsız olduğu yanılısamasını beraberinde getirmemelidir. Nitekim benzer siyasal sistem ve koşullara sahip olmasına rağmen değişen birçok örnek mevcuttur.

A Path-Dependent Explanation of Regime Stability: Uprisings, Political Power, and the Military in Egypt

Veysel Kurt

This study examines why Egypt returned to an authoritarian regime with the July 3, 2013 coup, even though the Mubarak regime collapsed following the mass protests and transparent elections. The concept of path dependency as developed in the historical institutionalist approach constitutes the conceptual framework of this article. Historical institutionalism focuses on the role institutions play in the processes of political change. By examining institutional preferences and policies, path dependency traces back to the very moment when the studied institutions formed and examines the historical transformations they have undergone. The first form of the institutions also affects their evolution over time and the decisions they will make in the aftermath. In other words, this approach assumes that institutions and their produced policies are not likely to undergo sharp transformations unless transformative factors come into play that cause major ruptures (Hall & Taylor, 1996). Thus, the approach suggests that an institution's attitude toward political change should be examined within the framework of the institution's origins and historical transformation.

Following Pierson's (2000, p. 252) definition, path dependency refers to "the temporal sequence of the causal relationship between successive stages." Accordingly, an institution limits actors' behaviors and future options due to the stages being connected by a causal relationship spread over time. Although historical

@ Assoc. Prof., Istanbul Medeniyet University, veysel.kurt@medeniyet.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-4619-4018>

 © İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0691
insan & toplum, 2023; 13(3): 1-31.
insanvetoplum.org

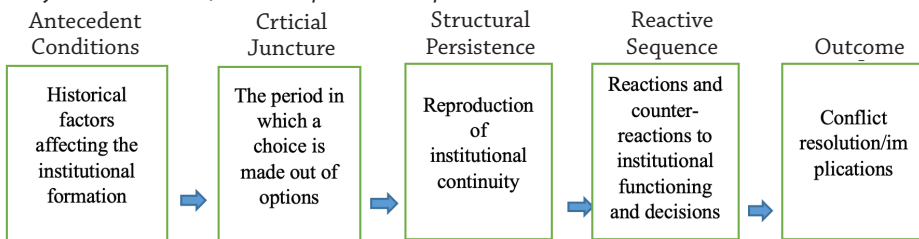
 Received: 22.04.2022
Revision: 07.06.2022
Accepted: 04.07.2022
Online First: 10.08.2022

institutionalism seems to be based on a strict determinism in this sense, it does not rule out the possibility of change as it rests on the assumption that institutional evolution is possible even if it follows the path of the past (Thelen, 1999, p. 387). Such an evolution is also definable as an institutional adaptation to new conditions and political processes. In this approach, the preferences of key actors at critical junctures determine the direction in which the political developments will evolve and how the institutional structure reproduces (Mahoney, 2001, pp. 111–112).

Figure 1 illustrates the relationship between the conditions leading to the founding moment of an institution and the possible outcomes of the change or conflict that occur in each period (Mahoney, 2001, p. 113). Accordingly, historical conditions lead to the critical juncture: the founding moment. Once an institution is formed as a result of certain conditions, it continues its existence by reproducing itself throughout the process of historical transformation. Unless extraordinary conditions or ruptures occur, institutional responses would also follow the direction of the founding moment. In this process, the institution encounters a wide variety of reactions and responds to them, and as a result of these interactions or conflicts, new outputs emerge.

Figure 1

Analytic Structure of Path-Dependent Explanation.

The most distinctive characteristic of the Egyptian political system is that it has continued without undergoing any fundamental changes since the 1952 Free Officers coup, thanks to its capacity to adapt to both national and international conditions. Since 1952, the military as the backbone of the political order has had central importance. More clearly, the military has maintained a serious influence over politics, bureaucracy, and the economic structure in the new period. The 1952 coup, particularly the change after 1954 that completely overthrew the status quo and installed a new political order under the influence of a military that controls the political, economic, and social spheres, corresponds to Nordlinger’s (1977, pp. 22–26) conceptualization of the “ruling coup.” Although various changes have occurred in the character of the political order during the historical process, the

military has continued to maintain its position at the very center of the political order in Egypt. As Cook noted (2008, pp. 27, 61), the army secured its position of “ruling without governing” by strengthening its influence over the economy, foreign policy, security policy, and the state apparatus through nationalist narratives. Positioning the military at the center of the political order was an intentional move by Nasser. Describing the 1952 Free Officers coup and the arrangements made after the coup in his work, Nasser (1955, pp. 31, 34) explained the role he had attributed to the military by writing, “The revolution has spoken... Who can make this revolution happen, other than the military which is the head of the country?” This military intervention in the political system constituted a significant turning point in Egypt that would shape the decades to come.

The military defeat in 1967 was a major breaking point for Egypt. The restoration moves in the fields of domestic politics, foreign policy, and security that Anwar Sadat implemented as the president elected after Nasser died in 1970 included significant deviations from the Nasser period. After recapturing the eastern bank of the Suez Canal from Israel as a result of the Yom Kippur War in 1973, Sadat (1974) turned this partial victory into a political lever for political reforms. The program known as *Infitah* under the slogan of “Egypt First” included new planning, from education and agriculture to the economy and science. As part of the demilitarization, the visibility of military members in politics decreased. In the field of foreign policy and security, the agreements made with Israel and the USA were critical changes for Egypt at that time by shifting away from the USSR axis. Despite such moves, the main reason for the lack of significant change in the character of the political system was that the military had preserved its position within the system. During the Sadat period, the army kept reproducing its position by adapting to the new conditions.

The Mubarak era was a continuation of the Sadat era in terms of the continuity of the open-door policy, the creation of a new bourgeoisie, and its new US-dependent economic policy (Hinnebusch 1988, p. 298). At the same time, the Mubarak era differed from the Sadat era in two areas. First, a new class close affiliated with Mubarak’s son Jamal and known for its influence within the National Democratic Party can be said to have started gaining control over important economic resources (Brownlee, 2007). Second, the number and influence of units affiliated with the Ministry of Interior increased. While the influence of the army in the political order did not decrease during this period, the spiral of cooperation and competition emerged between the Mubarak administration and the military.

From the Nasser era to the present, a continuous increase has occurred in the military’s economic activism. Although the economic activity of the Egyptian

military goes back to the 1820s, it entered a new phase with the Free Officers Coup (Eğri, 2018, pp. 56–71). The term *military-economy*, which describes an economically ubiquitous military whose economic activities are not limited to the military-defense industry, means that the military undertakes a significant function both in terms of the self-bestowed economic privileges and the continuation of the regime (Sayigh, 2019, p. 2). In addition to the dozens of companies owned by the Ministry of Defense, the Ministry of Military Production owns 20, the National Service Products Organization owns 21, and the National Military Production Authority and the Arab Organization for Industrialization have at least 12. These companies have expanded their fields of activity and increased their revenues each year (Reuters, 2018). The Sisi administration's economic program is based on implementing major projects in agriculture, energy, and construction, especially the expansion of the Suez Canal and the construction of the city of New Cairo. With the projects to be carried out in these areas, a growth of between 7% and 12% is targeted annually until 2030 (Ottaway, 2015, p. 5).

In the face of the mass protests as a result of the popular demand for regime change in 2011, the military came to the brink of choosing between protecting Mubarak's power at the expense of suppressing the masses and allowing Mubarak to be overthrown. Given its attitude toward the unfolding events during the protests, the military hardly acted with a coherent strategy. It kept monitoring the developments closely to preserve its historical position. Having successfully separated itself from the government with the declarations made on February 10, 2011 (Holmes & Koehler, 2020), the military also controlled the transition process. Actively participating in the drafting process of the constitution, the Supreme Council of the Armed Forces (SCAF) succeeded in securing its position (Stilt, 2012).

Mohamed Morsi won the Presidential elections that took place in the shadow of SCAF. Morsi soon dismissed the senior officials of the military and suspended the interim constitution that had been declared under SCAF's control (Brooks, 2015). The new political landscape and Morsi's interventions in the security sector created an expectation that the civilian administration would have a central position in the new political order. However, these expectations failed with the July 3, 2013 coup d'état. The July 3 coup not only overthrew the government but also became a turning point for the political system, one in which the army was at the center and that reproduced following its founding moment. With the 2014 Constitution, the military expanded its powers and privileges (Carnegie, 2021; Brooks, 2015). The ability of the military's position to claim and reproduce itself according to the changing conditions in the historical process has been of vital importance for the

stability of the political order. The military's influence on bureaucracy, the economy, social movements, and politics, combined with constitutional guarantees and legal privileges, has moved it beyond a must-have security institution.

This picture points to the structural effect of the military's position in the political system in the historical process summarized above. As the concept of path dependence indicates, any political change appears to be an unrealistic expectation in an equation where this structural effect is a constant. This approach should not pave the way for the misleading idea that change is impossible, as many examples of countries that have changed despite having similar political systems and conditions should be noted to exist.

Kaynakça | References

- Abdel-Malek, A. (1967). The crisis in Nasser's Egypt. *New Left Review*, 1(45), 67-81.
- Abdul Nasser, G. (1955). *Egypt's liberation: The philosophy of the revolution*. Public Affairs Press.
- Abul Magd, Z. (2017). *Militarizing the nation: The army, business, and revolution in Egypt*. Columbia University Press.
- Atacan, F. (2014). Mısır'da 25 Ocak devriminin arkaplanı. Z. T. Kor (Ed.). *Ortadoğu konuşmaları bölgesel ve küresel perspektiften Arap Baharı içinde* (ss. 103-135). Küre Yay.
- Ayubi, N. M. (1980). *Bureaucracy and politics in contemporary Egypt*. Ithaca Press.
- Aziz, S. (2016). *The expanding jurisdiction of Egypt's military courts*. <https://carnegieendowment.org/sada/64840> adresinden 06.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Baker, R. W. (1978). *Egypt's uncertain revolution under Nasser and Sadat*. Harvard University Press.
- Baker, R. W. (1990). *Sadat and after: Struggles for Egypt's political soul*. Harvard University Press.
- Beattie, K. J. (1994). *Egypt during the Nasser years: Ideology, politics, and civil society*. Westview Press.
- Bekaroğlu, E. & Kurt, V. (2015). Mısır'da otoriter rejimin sürekliliği ve ordu: 'Arap Baharı' ve sonrası sürecin analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-36.
- Bellin, E. (2004). The robustness of authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in comparative perspective. *Comparative Politics*, 36(2), 139-157.
- Bou Nassif, H. (2013). Wedded to Mubarak: The second careers and financial rewards of Egypt's military elite 1981-2011. *Middle East Journal*, 67(4), 509-530.
- Bou Nassif, H. (2015). Generals and autocrats: How Coup-proofing predetermined the military Elite's behavior in the Arab Spring. *Political Science Quarterly*, 130(2), 245-275.
- Brooks, R. (2015). *Understanding shifts in Egyptian civil-military relations: Lessons from the past and present*. DCAF Paper.
- Brownlee, J. (2002). ...and yet they persist: Explaining survival and transition in neopatrimonial regimes. *Studies in Comparative International Development*, 37(3), 35-63.
- Brownlee, J. (2007). *Authoritarianism in an age of democratization*. Cambridge University Press.
- Brownlee, J. (2007-2008). The heir apparencey of Gamal Mubarak. *Arab Studies Journal*, 15(2)/16(2), 36-56.

- Capoccia, G. & Kelemen, R. D. (2007). The study of critical junctures: Theory, narrative and counterfactuals in historical institutionalism. *World Politics*, 59(3), 341-369.
- Carnegie Endowment for International Peace (2021). *Comparing Egypt's Constitutions*. <https://carnegieendowment.org/files/Comparing-Egypt-s-Constitutions.pdf> adresinden 15.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Collier, R. B. & Collier, D. (1991). *Shaping the political arena: Critical junctures, the labor movement, and regime dynamics in Latin America*. Princeton University Press.
- Cook, S. (2008). *Yönetmeden hükmeden ordular, Türkiye, Mısır, Cezayir*. Hayy Kitap.
- Cooper, M. N. (1982). The demilitarization of the Egyptian cabinet. *International Journal of Middle East Studies*, 14(2), 203-225.
- Droz-Vincent, P. (2009). The security sector in Egypt: Management, coercion and external alliance under the dynamics of change. L. Guazzone ve D. Pioppi (Ed.). *The Arab state and neo-liberal globalization: The restructuring of state power in the Middle East*. Ithaca, Reading.
- Dunne, M. & Hamzawy, A. (2008). The ups and downs of political reform in Egypt. In M. Ottaway and J. Choucair-Vizoso (Ed.). *Beyond the facade: Political reform in the Arab World* (pp. 17-43). Carnegie Endowment for International Peace.
- Eğri, T. (2018). *Mısır'da ordu ve ekonomi*. İktisat Yay.
- Gordon, M. R. & Fahim, K. (Agust 1, 2013). *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2013/08/02/world/middleeast/egypt-warns-morsi-supporters-to-end-protests.html> adresinden erişilmiştir.
- Gamasy, M. A. (1993). *The october war: Memoirs of field Marshal El Gamasy of Egypt*. American University Press in Cairo Press.
- Gordon, J. (1992). *Nasser's blessed movement: Egypt's free officers and the july revolution*. Oxford University Press.
- Hall, P. A. & Taylor, R. C. R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, 44, 936-957.
- Harb, I. (2003). The Egyptian military in politics: Disengagement or accommodation? *Middle East Journal*, 57(2), 269-290.
- Hinnebusch, R. (1988). *Egyptian politics under Sadat: The post-populist of authoritarian-modernizing state*. Lyne Rienner.
- Holmes, A. A. & Koehler, K. (2020) Myths of military defection in Egypt and Tunisia. *Mediterranean Politics*, 25(1), 1-26.
- International Crisis Group. (2012). *Lost in transition: The world according To Egypt's SCAF*. Middle East Report No. 121.
- Kalkan, B. (2015). Yeni kurumsal siyaset. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(3), 559-583.
- Kandil, H. (2014a). Mısır'da iki devrim arasında ordu ve 30 Haziran 2013'ün tahlili. D. Çetinkaya (Ed.). *Orta-doğu: Direniş, devrim, emperyalizm içinde* (ss. 89-147). İletişim Yay.
- Kandil, H. (2014b). *Soldiers, spies and statesmen: Egypt's road to revolt*. Verso.
- Kienle, E. (1998). More than a response to Islamism: The political deliberalization of Egypt in The 1990s. *Middle East Journal*, 52(2), 219-235.
- Kirkpatrick, D. (2011). *Egyptians defiant as military does little to quash protests*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2011/01/30/world/middleeast/30-egypt.html> adresinden 09.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Mahoney, J. (2001). Path-dependent explanations of regime change: Central America in comparative perspective. *Studies in Comparative International Development*, 36(1), 111-141.

- Mercan, M. H. (2020). Mısır'da İslamcılığın seyri: Siyasal düzen merkezli bir analiz. *Müslüman dünyada çağdaş düşünce. Mısır düşüncesi* (2. Cilt, ss. 111-141 içinde).
- Moore, C. H. (1974). Authoritarian politics in unincorporated society: The case of Nasser's Egypt. *Comparative Politics*, 6(2), 193-218.
- Nordlinger, E. (1977). *Soldiers in politics: Military coups and governments*. Prentice Hall Inc.
- Ottaway, M. (2015). *Al-Sisi's Egypt: The military moves on the economy*. Wilson Center, Occasional Paper Series.
- Özkoç, Ö. (2020). Otoriter rejimin inşası ve sürekliliği: Mısır ordusunun siyasal hayattaki rolü üzerine bir değerlendirme. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 51, 96-114.
- Perlmutter, A. (1969). *The military and politics in modern times*. Yale University Press.
- Peters, B. G. (1999). *Institutional theory in political science: The new institutionalism*. Pinter.
- Pierson, P. (2000). Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *The American Political Science Review*, 94(2), 251-267.
- The White House. (February 1, 2011). *Remarks by the President on the Situation in Egypt*. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/01/remarks-president-situation-egypt> adresinden tarihinde erişilmiştir.
- Reuters Staff. (2018). Special report: From war room to boardroom. Military firms flourish in Sisi's Egypt. <https://www.reuters.com/article/us-egypt-military-economy-specialreport-idUSKCN1IH185> adresinden 10.04.2022. tarihinde erişilmiştir.
- Sadat's Power Base. (1978). Sadat's Power Base. *Journal Of Palestine Studies*, 7(2), 159-161.
- Sayigh, Y. (2012). *Above the state: The officers' republic in Egypt*. The Carnegie Papers.
- Sayigh, Y. (2019). *Owner of the republic: An anatomy of Egypt's military economy*. Carnegie.
- Sadat, M. A. (1974). *The october working paper*. Cairo.
- Springborg, R. (1987). *The president and the Field Marshall, civil-military relations in Egypt today*. MERIP Middle East Report. No. 147.
- Springborg, R. (1989). *Mubarak's Egypt: Fragmentation of the political order*. Westview Press.
- Springborg, R. (2006). Patrimonialism and policy making in Egypt: Nasser and Sadat and the tenure policy for reclaimed land. *Middle Eastern Studies*, 15(1), 49-69.
- Springborg, R. (2011). Whither The Arab Spring? 1989 or 1848? *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 46(3), 5-12.
- Stevenson, R. W. (1988). *Egyptian minister named in missile-parts scheme*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1988/10/25/us/egyptian-minister-named-in-missile-parts-scheme.html> adresinden 12.04.2022. tarihinde erişilmiştir.
- Stilt, K. A. (2012). *The end of 'one hand': The Egyptian constitutional declaration and the rift between the 'people' and the supreme council of the armed forces*. Northwestern University School of Law Scholarly Commons, Faculty Working Papers, Paper No. 208.
- NTV. (Şubat 16, 2011). Tantavi Reforma Karşı mı? <https://www.ntv.com.tr/dunya/tantavi-reforma-karsi-mi,IBsH86hTWkKufO6XKHPirg> adresinden 12.04.2022. tarihinde erişilmiştir.
- Text of Communique No. 2 from the Egyptian military. (2011). <http://www.mcclatchydc.com/2011/02/12/108638/text-of-communique-no-2-from-the.html#storylink=cpy> adresinden 03.10.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Text of Communique No. 4 from Egypt's Supreme Council of the Armed Forces. (2011). <http://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24611779.html> adresinden 03.10.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Text of Communique No. 5 issued by the Egyptian military. (2011). <http://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24611800.html> adresinden 03.10.2015 tarihinde erişilmiştir.

- Text of Egyptian Military Communique No. 1. (2011). https://account.mcclatchydc.com/paywall/subscriber-only?resume=24611785&intcid=ab_archive_adresinden 03.10.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Thelen, K. (1999). Historical institutionalism in comparative politics. *Annual Review of Political Science*, 2, 369-404.
- Uzun, Ö. S. & Elerian, A. (2019). Civil-military relations in Egypt since 2013. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(32), 655-689.
- Vatikiotis, P. J. (1991). *The history of modern Egypt: From Muhammad Ali to Mubarak*. Johns Hopkins University Press.
- Völkel, J. C. (2017). Sideline by design: Egypt's parliament in transition. *The Journal of North African Studies*, 22(4), 595-619.